



Олександр КОЧЕРГА,
кандидат психологічних наук, доцент,
заст. директора Інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

Психофізіологічний розвиток дитини перед школою

Лютий місяць у шкільному календарі посідає особливе місце, адже саме з цього періоду педагоги замислюються над прийомом майбутніх першокласників. Конкуренція вступу до школи майбутніх школярів набирає обертів серед батьків, вихователів, учителів.

Складне і неоднозначне питання для батьків та вчителів — коли дитина має йти до школи? На нього досить непросто відповісти. Але кожен учитель та батьки шукають цю відповідь, спираючись на власні критерії, а це, в свою чергу, може призвести до викривленого та спотвореного бачення можливостей дитини. Оманливо виглядають в очах учителів та батьків певні пізнавальні досягнення дитини, що веде до перебільшення дитячих можливостей. Як відомо, у дитини віком 4–7 років активно діє пам'ять, вона, як губка, "всмоктує" все, що бачить, чує, до чого торкається. Потужно діють мислення, почуття та уява дитини, допомагаючи їй розв'язувати ті чи інші завдання пізнавальної, художньо-естетичної, фізичної діяльності.

Але все це діє за умови, коли батьки уважно ставляться до цих процесів. Батьки мають знати, чим "дихає" їхня дитина. Не тотальний контроль дитини, а продуманий супровід — саме цього їй не вистачає від батьків та педагогів. Особливо на це треба зважити перед тим, як віддати дитину до школи.

Запропоновані нижче методики — лише перший погляд на прийняття відповідного рішення, проте не вирішальний. Це швидше допомога для концентрації вашої уваги, шановні вчителі і батьки, на тих проблемах, які виникають у дитини. Ваше завдання — допомогти дитині їх подолати. Але якщо часу для цього у вас не вистачатиме і дитина не вирішить своїх проблем, не поспішайте вести її до школи. Проконсультуйтеся з вихователем дитсадочка, дитячим психологом та дільничним лікарем.

Важливо, щоб оцінка потенціалу готовності дитини до школи була різноплановою і не ґрунтувалася тільки на показниках календарного віку чи жагучому бажанні батьків будь-що віддати її до школи.

Запропоновані тести — це перевірка педагогом наявного потенціалу дитини, який повинні визначити батьки. Саме вони найкраще знають своїх дітей, а отже, мають допомогти вчителю познайомитись і краще зрозуміти майбутніх учнів.

Тепер ви можете приступати до обстеження. Але пам'ятайте про дотримання процедур проведення тестів. Тести в неумілих руках та "гарячих" головах — небезпечна зброя, яка, замість допомоги, нашкодить дитині. Тому пам'ятайте про це, шановні вихователі та батьки. Отримані результати у жодному разі не можна розглядати як встановлення певного "діагнозу" дитині. Їх варто аналізувати

як очевидну тенденцію розвитку дитини, яку з вашою допомогою, під пильним керівництвом досвідченого дитячого психолога, можна скоригувати протягом деякого часу.

Публікуючи ці тести, сподіваємося на вашу мудрість, толерантність, витримку і, найголовніше, — віру у вашу дитину, її сили, унікальність та неповторність. Тому будьмо обережні, порівнюючи її з іншими, це досить небезпечно і може призвести до втрати у ваших очах дитячої індивідуальності і неповторності (але все, що викликатиме у вас занепокоєння за результатами обстеження дитини має бути прокоментовано дитячим психологом і, можливо, додатково дообстежено).

Чи готова ваша дитина до школи цього року? (тести для батьківської експертизи)

Щоб правильно організувати процедуру тестування, а також перевірити себе як експериментатора, рекомендуємо взяти до уваги такі поради.

1. Запропонуйте дитині завдання у формі спільної гри. Це дасть змогу зняти зайве напруження, викличе довіру до вас, зробить ситуацію природнішою. Дитина може захопитися процесом і не хвилюватиметься щодо можливих помилок.

2. Створіть сприятливі умови. Перевірте, чи зручно дитина сидить, чи достатньо тихо та світло в кімнаті, чи не відволікає її щось від роботи.

3. Переконайтеся, що дитина добре почувається (нагодована, бадьора, спокійна).

4. У процесі тестування зберігайте нейтралітет: не піддавайтеся на провокаційні прохання дитини підказати або зробити завдання за неї.

5. Похваліть дитину за успішно виконане завдання, підтримайте, якщо у неї виникли сумніви.

6. Не виправляйте помилок. Завершуйте роботу на позитивній ноті незалежно від результатів. Під час розв'язання останнього завдання можете підказувати дитині, але бали не ставте.

7. Давайте завдання невеликими блоками, на розв'язання яких необхідно не більше 30 хвилин, з перервами.

Намагайтеся дотримуватися наступної схеми: легкі — важкі — легкі — відпочинок. У цьому випадку ви зведете до мінімуму помилки, яких дитина може припуститися через перенапруження.

Ви маєте пам'ятати про деякі обмеження щодо тестів:

1. Психологічні тести не мають оцінки "добре" чи "погано". Найбільше, що може дати тест, це можливість порівняти рівень розвитку вашої дитини з іншими дітьми того самого віку та статі.

2. В основі тестів лежить вірогідність, тому стовідсоткові висновки робити не варто.

ПІДГОТОВКА ДО ШКОЛИ

3. Людина – істота цілісна, отож із результатів анкетування про особистість необхідно судити у цілому.

4. Будь-який результат – це інформація, яку можна використати з різною метою. Не навішуйте ярликів ("у дитини погана пам'ять"), а намагайтеся допомогти дитині розвиватися.

Отже, які тести пропонуються батькам?

Тест "Сформованість вольових навичок"

Цей тест дає змогу визначити, наскільки у дитини розвинені вольові уміння – стійкі способи саморегуляції діяльності (трудової, навчальної) та спілкування. Вони є основою довільного запам'ятовування, уваги, розумових навичок.

1. Чи достатньо сформовані у дитини гігієнічні звички (чистить зуби вранці та ввечері, миє руки перед їдою)?

- а) Робить завжди сама, без нагадування;
- б) робить завжди, але інколи треба підказувати;
- в) без нагадування не робить.

2. Чи допомагає дитина вдома по господарству (миє посуд, прибирає постіль, накриває на стіл)?

- а) Постійно допомагає;
- б) часто;
- в) дуже рідко.

3. Чи є у дитини стійкі навички самообслуговування (приготувати бутерброд, одягнутися по погоді, зав'язати шарф)?

- а) Є в достатній мірі;
- б) є деякі;
- в) немає.

4. Чи може дитина утримувати увагу впродовж 15–20 хвилин на самоті (під час читання вголос, малювання, гри)?

- а) Дуже часто;
- б) вдається зрідка;
- в) не може.

5. Чи здатна дитина керувати своїми бажаннями (не ласує перед їдою цукерками, хоч вони їй доступні; не вередує, коли старші щось заборонили)?

- а) Уміє в достатній мірі;
- б) зрідка;
- в) не вміє.

6. Чи вміє дитина поводитися за столом (правильно сидить, охайно їсть)?

- а) Як правило, поводить себе добре;
- б) уміє, але робить не завжди;
- в) не вміє.

7. Чи є у дитини більш-менш стійкі інтереси: слухати музику, малювати, вивчати мови, конструювати, ліпити з пластиліну?

- а) Усі досить стійкі;
- б) інтереси є, але весь час змінюються;
- в) такі інтереси відсутні.

8. Чи вміє дитина поводитись у товаристві (не перебиває старших, без нагадування вітається, прощається, дякує)?

- а) Так;
- б) уміє, але інколи доводиться нагадувати;
- в) не вміє.

9. Чи дотримується дитина певного режиму дня (часу прогулянки, харчування)?

- а) Так;

б) дотримується, але інколи порушує;

в) не дотримується.

10. Якщо дитина про щось запитує, чи завжди вона вислуховує відповіді?

- а) Як правило, з цікавістю слухає пояснення;
- б) інколи відволікається;
- в) буває просто запитує, не потребуючи відповіді.

11. Чи прибирає за собою іграшки після гри, альбом після малювання, книжки, зошити.

- а) Завжди;
- б) тільки після нагадування;
- в) не прибирає.

Інтерпретація результатів.

Перший варіант відповіді (а) в кожному запитанні оцінюється 3-ма балами, другий (б) – 2-ма, третій (в) – 1 балом. Потім знаходять суму балів з усіх одинадцяти запитань. Рівень сформованості вольових навичок визначається за такими критеріями:

- високий – 33–27 балів;
- добрий – 26–22 бали;
- середній – 21–18 балів;
- низький – 18 і менше балів.

Тест "Чи готові ви віддати дитину до школи?"

1. Гадаю, що моя дитина навчатиметься гірше за інших дітей.

2. Побоююся, що моя дитина часто ображатиме інших дітей.

3. На мій погляд, чотири уроки – це непомірне навантаження на малюка.

4. Важко бути впевненим, що вчителі молодших класів добре розуміють дітей.

5. Дитина може спокійно вчитися тільки в тому випадку, коли вчителька – її рідна мати.

6. Важко уявити, що першокласник може швидко навчитися читати, писати, рахувати.

7. На мою думку, діти в цьому віці ще не здатні дружити.

8. Навіть думати боюся про те, що моя дитина обходиться без денного сну.

9. Моя дитина часто плаче, коли до неї звертається незнайома доросла людина.

10. Моя дитина ніколи не ходила у дитячий садок і весь час проводила з мамою.

11. Початкова школа, на мою думку, рідко здатна навчити чогось дитину.

12. Мене непокоїть, що однокласники глузуватимуть з моєї дитини.

13. Мій малюк значно слабший за своїх однолітків.

14. Маю сумніви, що вчителька зможе правильно оцінити успіхи кожної дитини.

15. Моя дитина часто каже: "Мамо, ми підемо до школи разом!"

Впишіть свої відповіді в таблицю: якщо ви згодні з твердженням, поставте хрестик у клітинці, якщо не згодні – залиште її порожньою.

	I	II	III	IV	V
	1)	2)	3)	4)	5)
	6)	7)	8)	9)	10)
	11)	12)	13)	14)	15)
Усього:					

А тепер підрахуйте, скільки хрестиків з'явилося у кожному стовпчику і підсумуйте.

- до 4 балів — це означає, що у вас є всі підстави оптимістично чекати 1 вересня (ви самі достатньо готові до шкільного життя вашої дитини);
- 5–10 балів — краще підготуватися до можливих труднощів заздалегідь;
- 10 і більше балів — було б непогано порадитися з дитячим психологом.

А тепер звернімо увагу на те, у яких стовпчиках 2 чи 3 хрестики.

I — необхідно більше займатися іграми і завданнями, які розвивають пам'ять, увагу, тонку моторику.

II — необхідно звернути увагу на те, чи вміє ваша дитина спілкуватися з іншими дітьми.

III — передбачаються труднощі, пов'язані зі здоров'ям дитини, але ще є час для загартування та спеціальних процедур.

IV — є побоювання, що дитина не знайде контакту з учителем, треба пограти з нею в сюжетно-рольові ігри за шкільною тематикою.

V — дитина дуже прив'язана до матері, можливо, краще віддати її в клас із малою наповненістю чи перенести вступ до школи на один рік. У будь-якому випадку корисно пограти з дитиною у школу.

Щоб ви особисто могли оцінити підготовленість дитини, пропонуємо такий тест.

Тест "Чи готова дитина до школи?"

1. Чи хоче ваша дитина йти до школи?
2. Чи думає вона про те, що у школі багато про що дізнається і навчатися їй буде цікаво?
3. Чи може ваша дитина самостійно, без примусу займатися справою, яка потребує зосередженості впродовж 30 хвилин (наприклад, збирати конструктор)?
4. У присутності незнайомих людей ваша дитина анітрохи не соромиться?
5. Чи вміє ваша дитина за картинкою скласти розповіді щонайменше з п'яти речень?
6. Чи може ваша дитина розповісти напам'ять кілька віршів?
7. Чи вміє вона відмінювати іменники за числами?
8. Ваша дитина читає по складах або цілими словами?
9. Чи рахує вона до 10 і у зворотному порядку?
10. Чи може розв'язувати прості задачі на віднімання і додавання одиниці?
11. Чи правильно, що ваша дитина має "тверду руку"?
12. Вона любить малювати і розфарбовувати картинки?
13. Ваша дитина вміє користуватися ножицями і клеєм (наприклад, робити апплікації)?
14. Чи може вона за хвилину зібрати пазли з п'яти частин?
15. Чи знає дитина назви диких і свійських тварин?
16. Чи може вона узагальнювати поняття (наприклад, назвати одним словом овочі: помідори, морква, цибуля)?
17. Чи любить ваша дитина самостійно працювати — малювати, збирати мозаїку тощо?
18. Чи здатна вона розуміти і точно виконувати словесні інструкції?

Результати тестування залежать від кількості позитивних відповідей на запитання тесту. Отже, якщо їх:

15–18 — дитина готова йти до школи. Ви не дарма з нею працювали, а шкільні труднощі, якщо і виникнуть, можна легко подолати;

10–14 — ви на правильному шляху, дитина багато чого навчилася, а запитання, на які ви відповіли "ні", підкажуть вам, над чим ще потрібно попрацювати;

9 і менше — почитайте спеціальну літературу, постарайтеся приділяти більше часу заняттям з дитиною і зверніть увагу на те, чого вона не вміє.

Тест "Чи хочу я до школи?"

1. Коли я піду до школи, у мене з'явиться багато нових друзів.
2. Мені цікаво, які в нас будуть уроки.
3. Думаю, що запрошуватиму на свій день народження весь клас.
4. Мені б хотілося, щоб урок тривав довше, ніж перерва.
5. Цікаво, що у школі пропонують на сніданок?
6. Коли я піду до школи, то буду добре навчатися.
7. Найкраще у шкільному житті — це канікули.
8. Гадаю, у школі більше цікавого, ніж у дитячому садку.
9. Мені хочеться до школи, тому що багато дітей із мого будинку (моєї вулиці) вже навчаються.
10. Якби мені дозволили, я б пішов(ла) учитися вже торік.

Інтерпретація результатів:

1–3 бали — ваша дитина думає, що їй непогано живеться і без школи. Варто замислитися!

4–8 балів — їй хочеться до школи. Тільки для чого? Якщо більше балів у першій п'ятірці запитань, то ваша дитина, в основному, мріє про нові ігри і друзів. Якщо більше балів у другій п'ятірці запитань, то вона цілком уявляє собі основне призначення школи, і воно не викликає у неї відрази.

9–10 балів — дуже добре, якщо ваша дитина збереже таке ставлення до школи на наступні 10–12 років!

Результати можуть вас розчарувати. Але пам'ятайте, що всі ми — учні у школі життя. Дитина не народжується першокласником, готовність до школи — це комплекс здібностей, що піддаються корекції. Ось деякі поради, які варто врахувати під час підготовки дитини до школи.

Чи правильно ви виховуєте дитину?

- Чи подобається вам, що ваша дитина чепуриться вже з дитинства?
- Чи вмієте спокійно відповідати своїй дитині на запитання, пов'язані зі стосунками чоловіка і жінки?
- Чи цілуєте і гладите свою дитину після того, як їй виповнилося п'ять років?
- Чи наполягаєте на тому, щоб дитина сама прибирала за собою іграшки?
- Чи здатні у присутності дитини визнати свою помилку?
- Чи поважаєте право дитини на особисту таємницю?
- Чи є у вас звичка повторювати "А от у мій час..." чи "Дитина повинна тримати язик за зубами"?
- Чи ділитеся з дитиною радіщами і прикрощами?
- Чи караєте дитину заборонаю дивитися телевізор?
- Чи знаєте напевне, як дитина проводить дозвілля без вас?

• Якби хтось створив робота-вихователя, який би замінив батьків та ідеально виховував дітей, чи придбали б ви таку машину?

• Чи критикуєте дитину у присутності сторонніх?

• Як стиль виховання впливає на особливості спілкування дитини?

Психологами і педагогами давно помічено, що *надмірні утиски* спонукають до захисно-агресивної реакції дитини за відсутності довіри до інших людей, або навпаки – до надмірної лякливості, нездатності постояти за себе. І те, й інше призводить до великих неприємностей у школі.

З іншого боку, *потуральний стиль* теж порушує правильне оцінювання дитиною ситуації: вона не знає, що можна, а чого не можна.

Уседозволеність – так би мовити, ведмежа послуга дитині, якій доведеться зіткнутися з правилами поведінки і вимогами у школі.

Правильне виховання побудоване на взаємній повазі та довірі в родині: дитину не слід привчати до панібратських стосунків з батьками, які, передусім, не повинні поводитися інфантильно, провокуючи неповагу з боку дитини.

Поради батькам: як підготувати дітей до школи

Психологічна готовність дитини до шкільного життя полягає в тому, щоб до часу вступу до школи в неї склалися психологічні риси, властиві школяреві.

У дошкільному ж віці виникають лише задатки такого перетворення в учня: бажання вчитися, стати школярем, уміння керувати своєю поведінкою та діяльністю, достатній рівень розумового розвитку і розвитку мовлення, наявність пізнавальних інтересів і, звичайно, знань і навичок, необхідних для шкільного навчання. Що можна і чого не можна робити до школи?

Зовсім не слід:

• змінювати режим дня дитини: позбавляти її денного сну, довгих прогулянок, ігор;

• оцінювати все, що робить малюк, так, як оцінюється діяльність учня;

• "проходити" з дитиною програму першого класу, насильно замінюючи гру навчанням.

Необхідно:

• прищепити дитині інтерес до пізнання довкілля, навчити спостерігати, думати, осмислювати побачене і почуте;

• навчити її долати труднощі, планувати свої дії, цінувати час;

• учити дитину слухати і чути оточуючих, поважати чужу думку, розуміти, що власні бажання потрібно узгоджувати з бажаннями інших людей, прагнути реально оцінювати свої дії і досягнення.

Проаналізуйте світогляд дитини, знання про довкілля, якими вона володіє, від найближчих його явищ, які вона безпосередньо засвоїла, і до подальших, які засвоїла, коли пощастило подорожувати з батьками, з ваших розповідей, бесід, домашніх занять, з книжок, радіо, телевізора, від друзів тощо:

• що знає дитина про себе (прізвище, ім'я, адресу), про свою родину (як звати батьків, ким вони працюють, що роблять на роботі), про своє село, місто, вулицю (трохи історії, назви вулиць, важливі місяця, видатні люди);

• що знає про явища природи: пори року, їх послідовність (яка пора року настане після літа, а яка після весни, назвати по порядку пори року), місяці кожної пори року, їх загальна кількість і послідовність; дні тижня, частини

добі; про Сонце, дощ, сніг, урожай, що таке борошно, цукор і як їх виробляють, із чого печуть хліб;

• що знає дитина про світ;

• улюблені книжки, музика, вірші, казки, оповідання, письменники, художники, композитори;

• що знає про дорослих людей: за віком, професіями, які вони бувають вдома і на роботі, на вулиці – за своєю вихованістю–невихованістю; добротою, чуйністю–байдужістю; яких людей треба поважати, а яких уникати; звідки, на думку дитини, беруться порядні й непорядні люди;

• що знає дитина про сучасну техніку, транспорт. Перш ніж почати читати, дитина має навчитися слухати, із яких звуків складаються слова, які вона промовляє, тобто навчитися робити звуковий аналіз слів.

Незалежно від результатів, отриманих у тестах (нам, дорослим, важливо створити найсприятливіші адаптаційні умови для початку навчання), дитина має право на освіту і захист своїх інтересів в освітньому процесі. Про це говориться у підсумкових документах Всесвітньої конференції з особливих потреб в освіті (у Саламанкській декларації і Програмі дій щодо навчання осіб з особливими освітніми потребами):

"Ми віримо і проголошуємо, що:

• кожна дитина має фундаментальні права на освіту, і їй має бути надана можливість досягти і зберегти прийнятний рівень освіти.

• Кожна дитина має притаманні тільки їй психологічні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби.

• Освітні системи мають бути організовані таким чином, щоб навчальні програми враховували всю широту палітри цих особливостей та потреб.

• Діти з особливими навчальними потребами повинні мати доступ до загальноосвітніх шкіл, які мусять пристосуватися завдяки спроможностям дитиноцентристської педагогіки до роботи з їхніми потребами.

• Загальноосвітні школи такої інклюзивної орієнтації є найдієвішим засобом подолання дискримінаційних стосунків, створення відкритого суспільства і досягнення освіти для всіх...".

Шановні вчителі та батьки, ви ознайомилися з особливостями підготовки дитини до школи і помітили певну тенденцію, яку необхідно оцінити і прийняти зважене рішення – чи має цього року ваша дитина вступати до школи, чи може варто ще зачекати.

З метою її якісної інтерпретації варто звернутися до психолога, який проведе додаткове обстеження дитини і прокоментує отримані результати. Тим часом хочемо нагадати, що всі наведені тут методики мають співвідноситися з реальним фізичним станом дитини. Тому має відбутися обов'язкове медичне обстеження у поліклініці.

Основним показником готовності дитячого організму, його дозрівання є так звана зубна зрілість. Якщо на момент вступу до школи у дитини немає від 1 до 5 сталих зубів, то не варто поспішати віддавати її до школи (див. Початкова школа № 2, 2009, с. 55–59).

Пам'ятаймо, навчання у школі має бути бажаною, очікуваною, радісною подією, бо як кажуть у народі: "початок – то половина справи".

Навчання дитини триватиме одинадцять років, тому, вирішуючи питання вступу її до школи, варто діяти за відомою народною мудрістю – "сім разів відміряй і один відріж".